

ТЕЗИ ДОКТОРСКОЇ ДИСЕРТАЦІЇ

Вароді Наталія

**Відношення революції 1956 року на
Закарпатті**

ДУ Відділ Суспільствознавства

2008

Тема моєї дисертації: *Відношення революції 1956 року на Закарпатті.*

Серед чисельних подій угорської історії революція 1956-го року має дуже важливе значення. Це була така подія вплив якої перетнув кордони Угорщини й викликав увагу всього світу.

„Угорські події 1956-го року”, „Угорська контрреволюція” і як недивно такими спрощеними назвами охарактеризували до останнього часу історію Угорщини, щодо жовтня - листопада 1956-го року – ці трагічні й одночасно героїчні дні. Все було вчинено заради того, аби затаїти від народу той факт що угорське постання було першим в Європі збройним виступом проти домагань Радянського Союзу. У новітній угорській історії не було події яку б так сильно спотворили, як угорську революцію.

Обрала я цю тему через те, що в Угорщині та на Заході вже багато було опубліковано результатів досліджень та цю тему Угорської історії, але в письмових виданнях країн СНД та зокрема Росії, а також на Закарпатті тільки останнім часом почали з'являтися публікації, які дають уявлення про тодішні події в Угорщині.

Переглянувши письмові джерела щодо історії революції я помітила, що в Румунії та Словаччині докладно вивчені події пов'язані з революцією а Закарпатська ланка цього ланцюжка відсутня якщо не брати до уваги декілька опублікованих спогадів.

З середини 80-тих років в Україні в тому числі і на Закарпатті почалася переоцінка минулого. Історики почали наукове дослідження таких тем, на які раніше було накладено табу. До останніх відносяться і революція 1956 року і той час. Ця важлива тема в нашому регіоні ще не була широко досліджена. Про реакцію місцевої угорської громади, що до подій 1956 р. вже були публікації, але вони не могли значною мірою допомогти дослідженню. З цієї позиції дослідження подій угорської революції з закарпатських матеріалів фіксування спогадів очевидців важливе й актуальне. Додавши отримані таким чином матеріали до результатів угорських досліджень можна значною мірою розширити наші знання що до революції.

Після перебудови вже й на Закарпатті не заперечують значення революції і визвольної війни 1956р. й історичні заслуги учасників. Декілька учасників подій 1956р. отримали нагороди.

Головна ціль роботи: показати Закарпатські аспекти революції і визвольної війни 1956 р. Через тодішні тимові джерела: пресу тематичні видання, oral history, через матеріали закарпатських та угорських архівів й через спогади очевидців.

Для написання роботи я використовувала сліпучі методи: дослідження документів, аналіз текстів, аналіз текстів друкованих видань преси, аналіз не друкованих відомостей, спостереження, вторинний аналіз статистичних даних, спонтанні -, структурні, фіксовано, групові, замішані, глибокі інтерв'ю про життєвий шлях.

Актуальність темі надають специфічність матеріалів дослідження а також можливість відображення з різних точок зору.

Десятиріччями ми жили у країні в якій було заборонено оплакувати й де зберігати пам'ять про наших героїв було злочином й були змушені покладати вінки до пам'ятників убивцям.

1956 рік був роком людей, які були готові зробити будь що заради правди, тому що знали гідні свободи тільки ті хто не відступає від правди. Роком тих, хто своїм вибором між Партією і вітчизною вибрали останнє й заплатили за це життям. Вони хотіли створити з країни-вітчизну, з місця проживання-рідні місця, з жителів-громадян, з народу-націю.

На Закарпатті перед дослідженням новітньої історії з не зрозумілих причин і до теперішнього часу ставлять перепони. До матеріалів ужгородського обласного архіву і сьогодні дуже непросто, можна сказати майже не можливо дістатися , попрацювати з ними вдається малому числу дослідників. Ускладнює ситуацію те, що навіть якщо й допускають до досліджень, то частина документів засекречені й не доступні.

Репортажі про угорські події, які з'являлися в центральних органах преси, озвучувалися по радіо, звертали увагу в основному на страту угорських комуністів, на вбивства радянських солдатів, на захоплення партійних і державних установ, що звичайно викликало обурення й співчуття до жертв. При такому однобоковому освітленні даних подій слухач-читач ставав заручником своїх дослідів, навіть не здогадуючись що таке подання інформації створює вигідну для радянської системи громадську думку.

У наші дні численні події минулого переоцінюються. Одна за одною з'являються такі історичні роботи в яких відсутня всяка ідеологізація, що було неувяним під час Радянського Союзу, а для людей було заборонено задавати питання, пам'ятати, тому навіть у наші дні тяжко з ними розмовляти на подібні теми.

Радянська верхушка все зробила задля того аби залишити у таємниці те що угорське повстання було першим збройним виступом у Європі проти радянської системи.

В новітній історії Угорщини не було події, яку б так спотворили, як угорську революцію. Закарпатська угорська молодь була повністю відгороджена від 1956р. Ціллю було те, щоб знівелювати позитивний вплив подій 1956 р. на угорські душі й щоб замастити честь угорців у світі. Намагання на з нівелювання значення у світі революції були задля того, щоб зміцнити ними ж начеплений ярлик на угорців «останні васали Гітлера», бо таким чином в угорцях 1956 року світ буде бачити не людей, які борються за громадянські права і національну свободу, а націю яка постійно шукає біду і комфортацію, замість бути урівноваженим і самовідданим народом.

В дослідженнях чисельні матеріали доводять видатність й епохальне значення цих подій в угорській історії. Маю надію, що моя робота допоможе більш прозоро побачити цю величну але й одночасно трагічну епоху угорської історії.

Чи багато хто знав, що задіяний радянським головним командуванням план «Буря » в якому було задіяно приблизно 60 тис. солдатів і офіцерів, мав за мету незалежно від угорського уряду і угорської армії, швидко й впевнено, як це підказує і кодова назва цієї операції, знищити повстанські сили роззброїти регулярні частини, в яких усе сильніше відчувалося явне бажання підтримати повстанців й паралізувати інші сили, які протистоять радянським військам, а також посилити нав'язаний соціалістичний режим, й цим утримати Угорщину у таборі соціалістичних країн Варшавського договору.

По різним даним з 60 тисяч солдат і офіцерів , які брали участь у компанії проти Угорщини 669 повністю виконали свій військовий обов'язок й віддали життя в цих боях. 1450 було поранено 51 солдат зник безвісті. Тих навіть і ніхто не рахував, які лишилися каліками на все життя або зазнала шкоди їхнє сумління. В тому ж числі не можна забувати і тих хто до кінця виконав свій обов'язок громадянина: загинуло 4 тисяч угорських повстанців. Тисячі були поранені й стали каліками, більш як 13 тис. людей було репресовано способом гонитв, затримань, ув'язнень. Було страчено більше 300 осіб, 700 було депортовано, в тому числі у СРСР, 200 осіб втекло за кордон.

Дослідження складається з сімох частин. В першій частині маємо можливість заглянути у історичне минуле Закарпаття, й у те, як склалася доля краю у період після другої світової війни.

У другій частині показано те, що писали про революцію в кінці 1956 року та на початку 1957 року в газетах Закарпаття, що висували насамперед і що приховували, як аналізували події очевидці, які замітки було перейнято з іншомовних видань на цю тему.

В процесі роботи я прийшла до висновку, що на Закарпатті і у всьому світі багато займалися подіями 1956 року, як і під час, так і після революції. Про революцію у закарпатській пресі було надруковано більше 200 статей. Майже у кожному номері газет були публікації про стан речей в Угорщині. Нерідко траплялося, що в одному номері було декілька статей на угорську тему, які були розташовані на різних сторінках, але здебільше на останніх. Траплялось, що вони були серед важливих. Були публікації, які займали одну-дві сторінки. Місцеві газети друкували багато заміток, які були перейняті від „Правди” газети ЦККПРС.

Репортажі про угорські події, які публікувалися у місцевій пресі здебільше звертали увагу читача на вбивства угорських комуністів та радянських солдат, та захоплення партійних та державних установ, й ці публікації звичайно викликали обурення й співчуття до жертв.

В книгах виданих в кінці 1956 й та початку 1957 років були статті перейняті з газет й підтверджували їхню правдивість. Всі публікації преси і книги про угорські події мають про радянський настрій, як і це відображається в цій роботі.

В третій частині стає видно як і до теперішнього часу, ще не опубліковані документи знаходяться у Закарпатському Обласному Архіві, про угорську революцію.

Доступ до документів, що зберігаються у Закарпатському Обласному Архіві дотепер нелегкий, й через це багато матеріалів чекають на обробку. На сьогоднішній день не оброблені матеріали, які зберігаються і в місцевих архівах. Таким чином цей розділ пропонує читачу нові невідомі дані та факти.

В закарпатських архівних матеріалах йдеться мова про те, що якими підпільними намаганнями займалися закарпатські угорці, і цим доводячи те, що ці люди співчували і симпатизували революціонерами, і зокрема описання того, як були покарані ці симпатики.

З архівних документів нам відомо, що після придушення революції, на Закарпатті розпочались суди військових трибуналів, де закарпатські угорці були в ролі перекладачів.

В Ужгородській в'язниці утримували декілька груп угорської та закарпатської молоді, яка приймала участь у подіях тих днів. Архівні матеріали – це здебільше судові справи. Частину в'язнів після допиту переправляли у в'язниці Стрию, Дрогобича, Чернівців. Через страйки й обурення, які все посилювалася, а з іншого боку на тиск міжнародної спільноти революціонерів відправлених у Сибір, повернули в Угорщину.

З інтерв'ю, зроблених з спогадів сучасників, ми можемо дізнатися, які почуття викликали в угорських мешканців Закарпаття події 1956 року, про які місцеві події пам'ятають, що чекали від революції, звідки отримували новини, які організовували заходи, яким чином виражали свою солідарність з своїми братами в Угорщині. Але можемо дізнатися й про те, що запрограмоване у населення регіону угорської національності недовіра й страх живуть в більшості із них і дотепер.

Четверта частина oral history, тут знаходяться спогади закарпатців, про те що як вони пережили тут на Закарпатті, трагедію братів-угорців, а також спогади тих хто ненавмисне але отримали якусь роль в подіях революції.

Одна частина, п'ята, займається створенням Революційним Робітничо-Селянським Урядом. Ця тема до наших днів викликає суперечки серед істориків.

Багато хто не знає що велику частину угорських революціонерів було депортовано в СРСР, і в тому числі на Закарпатті. Про це дає шоста частина більш доглядну інформацію.

В останній частині описано дії направлених в Угорщину радянських військ, організацію і хід військових операцій.

При написанні роботи багато допомогли дані отримані в словесній формі, бож багато хто пам'ятав такі речі, які не описані в літературі. З 51 інтерв'ю, які мені вдалося зберегти учасниками тих подій 15 можна прочитати у додатку.

Так звану Солнокську промову Яноша Кадара транслювали з Ужгорода. Прокламацію яку написали в Москві опрацював Ласло Балла, і було зачитано в Ужгородському радіо. А прив'язування промови до Солнока – це лише спроба з цілю довести угорську сутність маріонеточного уряду. І це визнав і сам Янош Кадар у 1959 році.

Через Берегово проїхало багато танків прямуючи в Угорщину. Солдати навіть не знали куди їдуть і один з танків заблукав та втону в річці Боржава.

Закарпатці, які симпатизували з повстанням розповсюджували листівки, цим виражаючи свою солідарність з повстанцями. Старше покоління теж пожвавилось і будь за що хотіло допомогти революціонерам. Всіх цікавило, що діється там за кордоном. Але кордон охороняли, як ще ніколи, бо боялися, що тутешні угорці зберуться у загони і перетнуть кордон, і були праві, і тому усюди були заслані шпики, які й найменший рух доповідали властям.

Сьогодні доведений факт й те, що угорських повстанців вивозили у в'язниці м. Ужгорода. За даними І. Серова, керівника військових операцій в Угорщині, ними було

затримано 4000-5000 повстанців. Ці дані знайшли підтвердження і документа замісника міністра внутрішніх справ Холодкова.

З угорською революцією симпатизували не тільки закарпатці угорської національності, але й українці та росіяни. Багатьох з них кинули у в'язниці, або розстріляли, бо на полях боїв багато повстанців та солдатів браталося й не хотіли битися один проти одного.

На Закарпатті створилися декілька груп, які проводили антирадянську політику. Частини інформації вони отримували по радіо, частини через відомості з прикордонних угорських сіл, й реакцією на ці новини вирішило, що й вони мають діяти. Так утворилися політичні групи у м. Виноградіві, в с. Косино, м. Берегово, с. Галочі, м. Ужгород і т. д. Але через короткий час члени груп попали в руки КДБ, і почалися місяці, роки ув'язнення. А після повернення постійні спостереження і з боку КДБ. Багатьох тільки за озвучену думку виганяли з ВУЗ-ів, якщо якимось чином колишньому політв'язню вдавалося туди вступити, або звільняли з роботи.

Думка закарпатського населення про 1956 рік не змінилося навіть після великої ідеологічної „промивки мозків”. Ці цілі слугували і завіз угорських книг та газет й відстань дешева передплата угорських видань, але закарпатці сприймали тільки хорошу сторону цих речей, а через обов'язкове зло просто переступали.

З відомих історичних даних 4 листопада 1956 року -а насправді вже з середини жовтня- радянські війська почали атаку столиці й великих міст Угорщини. Так почалося кероване з Москви наведення порядку. В Будапешт атакували частини гвардії генерал майора К. Гребеніка. З цієї трагічної митті визвольної війни в навколо земному просторі залунали розриваючи серця стогну угорської нації.

Зрозумілий факт, що придушення угорського повстання було кероване радянськими керівниками саме з Закарпаття, які обладнав свої на напрямку Мукачево—Ужгород.

Багатьох військово зобов'язаних і бувши військових забрали перекладачами, і вони жили з постійними докорами совісті бо ж вони, і самі симпатизували з революцією й співчували з повстанцями, але все ж таки їм потрібно було допомагати гнобителям, але іншого виходу не мали. При непокорі вбили б всю їхню сімю, яка лишилася дома. Повернувшись додому вони ніколи не розповідали про те, що там бачили і тільки тепер вони розповіли, що їм було заборонено говорити про бачене під страхом знищення сім'ї.

Великою допомогою при написанні роботи виявилися матеріали, які зберігаються в Угорському Державному Архіві.

До спеціалістів теми угорської революції відносяться Магдолна Барат, Тібор Філеп, Дьордь Дьормоті, Янош М. Райнер, Єва Стандейські, Золтан Валдеші та інші в своїх роботах докладно описують події 1956 року. До спеціалістів по цій темі з російської сторони слід віднести Олександра Стікаліна Вячеслава Середа, Бейлу Желіцкі та Івана Короля. Названі вище видатні історики неодноразово давали мені корисні поради, що до написання моєї роботи.

Про роль Закарпаття у подіях 1956 року в угорській грамотності бродили тільки міфи та легенди. Ці легенди після того, як вже можна було висловлюватися на цю тему виявилися правдою зокрема промова Кадара з Міста Солнок, вивезення угорських революціонерів в ужгородські та інші в'язниці, прояви симпатії закарпатців в бік угорських революціонерів, керування військовими діями з Закарпаття, ще тільки декілька прикладів з тих подій через які Закарпаття грало повну роль у житті Угорщини р 1956 році під час революції.

Після революції почалася серія трибуналів на Закарпатті, яка вимагала декілька сотень жертв. З проведення моїх досліджень в Закарпатському Обласному Архіві виявилось, що більшість з матеріалів, які зберігаються в архіві, це судові справи з вирокami. Більша частина вироків занадто сувора, бо за виявлення співчуття, чи виконання угорського гімну, люди отримували по декілька років ув'язнення.

1956 рік й до наших днів таємниця не розказаної правди. Ця подія ще занадто свіжа аби знати про неї все. Багато публікацій треба зробити на цю тему, для того, щоб помінялася громадська думка, щоб люди сміли розмовляти і висловлюватися на цю тему. Ми на Закарпатті ще тільки на початку розкриття фактів, отже дуже важливо, щоб крім того, що маємо знати правду нашої історії, усвідомити задля нашої самооцінки, задля національного самоусвідомлення, що незважаючи на пригноблення знайшлися сміливці, які не боялися вірити і протистояти.

На сьогоднішній день значно змінилася офіційна оцінка революції. Сьогодні вона не контрреволюція, а народне повстання, яке повалила таку політичну систему, таке партійне панування, яке діяло не легітимно. Ціль революції було повернення до легітимності, а ця легітимність була те чим іншим а суверенітет і народна воля.

Для учасників 56 рік це більше ніж повстання проти ненависного режиму. Люди взяли долю в свої руки, втрутилося в її творення, створили історію. В революції висловилося їх прагнення до кращого майбутнього.

Угорська революція і визвольна війна 1956 року ще видатна подія угорської історії XX століття, і разом з тим історична подія світового масштабу. Чотирнадцять днів між 23 жовтням і 4 листопадом 1956 року підняли у центр уваги світу десятимільйонну європейську країну.

ПУБЛІКАЦІЇ

1. „Відлуння угорської революції та визвольної війни 1956 року на Закарпатті у тодішніх історичних матеріалах.” Молодь, Освіта, Наука, Культура, і Національна самосвідомість, Європейський університет, Київ, 2002, 3 ст.
2. „Революція 1956 року у спогадах сучасників.” Молодь, Освіта, Наука, Культура, і Національна самосвідомість, Європейський університет, Київ, 2003, 3 ст.
3. „Місце Закарпаття в угорській революції 1956-го року.” Молодь, Освіта, Наука, Культура, і Національна самосвідомість, Європейський університет, Київ, 2005, 3 ст.
4. „Угорська революція та визвольна війна 1956 року в архівних матеріалах Закарпатської області”, Acta Beregsasiensis, Закарпатський Угорський Інститут ім. Ракоці Ференца Берегово, 2001, 9 ст. (на угорській мові)
5. „Революція 1956-го року у спогадах очевидців” Козоктаташ, Закарпатське Товариство Угорських Педагогів, 2003, Берегово, 2 ст. (на угорській мові)
6. „Придушення революції 1956-го року керувалася з Закарпаття” Країнознавство, 2004/6.sz., Будапешт, 6 ст. (на угорській мові)
7. „1956 рік на Закарпатті” Разом, Збірка книг дослідження нацменшин, Видавництво Луцидус 2006, 33 ст. (на угорській мові)
8. „Відлуння угорської революції та визвольної війни 1956 року на Закарпатті”, Суспільний Фонд Музей Пам'яті 1956-го року, 2006, 29 ст. (на угорській мові)
9. „1956 рік і Закарпаття”, Держава і нація у ХІХ-ХХ. століття. За ред.: Бонар Е. – Деметер Г., Дебрецен, 2006, Університетська видання, 2006, 9 ст. (на угорській мові)
10. „Події революції 1956 року на Закарпатті”, Видання конференції, Будапешт, Інститут 56 року, 2007. 23 сторінки – в процесі друку.
11. „Депортації на Закарпаття та СРСР під час революції та визвольної війни 1956 року”, Ніредьгазський Інститут, Ніредьгаза, 2007. 9 сторінок – в процесі видавництва.
12. „Стан угорсько-мовних церков на Закарпатті під час революції 1956 року”, Видання конференції, Естергом, НЕН, 2007. 7 – сторінок в процесі друку.